

Manifest:

LEIDEN ONDER NEMENDE STAD

2018/2022

Het gaat goed met Leiden! De stad groeit, zo ook de werkgelegenheid. Met kennis als grote motor achter die werkgelegenheid, trekt de stad jonge en hooggeschooldewerkers aan, uit binnen- en buitenland. Het midden- en kleinbedrijf in binnenstad en op bedrijventerreinen en een mooi pakket aan culturele en sportieve voorzieningen gedijen goed in dit klimaat. Er is veel geïnvesteerd in de stad en steeds meer inwoners beginnen een eigen bedrijf. De stad heeft nog steeds sociale opgaven te vervullen, voor arbeidsgehandicapten, statushouders en andere kwetsbare mensen. Maar ook die treffen een stad aan waarin meer kansen zijn dan ooit tevoren. En de oude tegenstelling tussen overheid en bedrijfsleven bestaat niet meer. Beide zijden herkennen elkaar steeds meer als partners in ontwikkeling. En toch zijn de raadsverkiezingen van maart 2018 belangrijk en spannend voor ondernemend Leiden. Ten eerste omdat de concurrentie tussen steden en regio's hard is. Een paar jaar gebrek aan concentratie kan je als stad al op verlies zetten. En ten tweede omdat er een nieuwe agenda voor de lokale economie aan komt, die weer nieuwe kennis, organisatiekracht en investeringen vergt. Voor een deel van die agenda zijn de ondernemers 'in the lead', bijvoorbeeld als het gaat om de werkgelegenheid, de marketing en promotie van de stad en de bedrijfsontwikkeling. Voor een ander deel is de overheid 'in the lead', bijvoorbeeld bij het realiseren van de woningbouwopgave. Maar voor een groot deel gaat het echt om samenwerking tussen die beide partijen.

In dit manifest spreekt Ondernemend Leiden zich uit. Ondernemend Leiden is het samenwerkingsverband van BV Leiden, Centrum Management Leiden, Leiden Bio Science Park en Samenwerkende Bedrijventerreinen i.o.. Ook VNO-NCW Rijnland – onze partner in de regio – steunt dit manifest. We sommen de samenwerkingsagenda op en vragen politieke partijen nadrukkelijk om in hun verkiezingsprogramma steun uit te spreken voor die agenda. Het is voor een deel een consolidatieagenda. Bijvoorbeeld waar we spreken over bereikbaarheid.

Het is voor een ander deel een innovatie-agenda, bijvoorbeeld als het gaat om duurzaamheid. En heel veel agendapunten versterken elkaar. Een stad is nooit goed in maar één ding tegelijk, het gaat altijd om de samenhang en de dynamiek. We bouwen dit manifest op aan de hand van sleutelbegrippen, steeds voorzien van enkele uitwerkingen.

We verzoeken de politieke partijen om in hun verkiezingsprogramma's steun uit te spreken voor de samenwerkingsagenda. Dat kan op twee manieren:

- ▶ **In de programma's de gezamenlijke verantwoordelijkheid van bedrijfsleven en overheid voor de stad onderstrepen, een verband leggen met dit manifest en de hoofdlijnen van dit manifest in de programmatekst terug laten komen.**
- ▶ **In meer detail, de uitwerkingpunten uit dit manifest benoemen en er eigen overwegingen bij plaatsen.**

Wij zijn niet uit op een eenmalige 'boodschappenlijst'. Daar is de economie te ingewikkeld voor. Wij verwachten ook geen raadsbrede overeenstemming; we weten heel goed dat sommige van onze keuzes politiek gevoelig zijn. Wij zien wel een permanente dialoog voor ons tussen overheid en bedrijfsleven. Elke partij heeft zijn eigen rol. Maar die rollen zijn meer dan ooit verknoopt.

Omgevingswet en verstedelijkingsopgave

In 2019 of uiterlijk in 2020 wordt de Omgevingswet – de meesterproef van 'onze Leidse' minister Melanie Schultz – van kracht. De wet geeft gemeenten en gebruikers van de ruimte nieuwe mogelijkheden om tot goede visies en goede afspraken te komen over alle ruimtelijke ontwikkelingen, in plaats van het regel- en vergunningstelsel van dit moment. Leiden is een dichtbevolkte stad met een kwetsbare, monumentale kern. Anderzijds is het ook een hoogopgeleide en goed

georganiseerde stad. Juist Leiden kan excelleren in een ruimtelijke ontwikkeling die een co-productie is van overheid en gebruikers. Co-productie is ook nodig, bijvoorbeeld om te voorkomen dat het duurzaamheidsoffensief gaat stranden in bureaucratische vergunningenprocessen.

- ▶ Het centrale instrument in de Omgevingswet is de omgevingsvisie. Leiden gaat experimenteren met het neerleggen van de regie over het opstellen van omgevingsvisies in de werkgebieden van de stad bij de ondernemers. De gemeente ondersteunt deze experimenten met kennis en geld. Voorwaarde voor elk experiment is dat er een sterke ondernemersvereniging is die verantwoordelijkheid voor een goede ontwikkeling van het gebied wil nemen.
- ▶ Leiden heeft met de verstedelijkingsopgave een flinke bouwopdracht. De bouwopdracht moet worden uitgevoerd zonder dat Leiden weer terugvalt in de status van woon- of slaapstad. Bij elke woningproject moet gekeken worden naar mogelijkheden om ook werk- en handelsruimtes te realiseren.
- ▶ De ontwikkeling van werklandschappen is geaccepteerd: het vestigen van verblijfs- en (tijdelijke) woonfuncties op bedrijventerreinen. De kwaliteit van de terreinen kan erop vooruitgaan, al is waakzaamheid nodig dat de verblijfsfuncties het werken niet belemmeren. Er is daarnaast meer urgentie nodig voor versterking van de werkfunctie van woonlandschappen; de strikte scheiding van wonen en werken is niet meer van deze tijd: ze roept te veel mobiliteit op en spoort ook niet meer met een beroepsbevolking die straks voor een kwart als zelfstandig ondernemer z'n brood verdient. De nieuwe omgevingsvisies moeten overal in de stad de terugkeer van werkfuncties naar de woonwijken ondersteunen.
- ▶ In het Convenant Ruimte voor Bedrijven heeft Leiden zich verplicht om compensatie te vinden voor het schrappen van de Oostvlietpolder als

bedrijventerrein. De urgentie van ruimte voor bedrijven is er nog steeds, ondanks de verdichting van de bestaande terreinen. Leiden is nu afhankelijk van terreinen op grote afstand; de aanvoerlijnen worden lang, de productiekosten stijgen en interessante bedrijven kunnen geen plek meer vinden. De gemeente blijft zich daarom houden aan het convenant en zal steun zoeken in de regio.

Bereikbaarheid

Met de aanleg van de RijnlandRoute wordt een decennia oud probleem opgelost. We kunnen een aanzienlijke verbetering van het woon- en werkklimaat in het zuiden van de stad verwachten. Maar een nieuwe verkeersweg heeft niet alleen verkeerskundige gevolgen. Ook voor de economie betekent de RijnlandRoute veel. Er zullen interessante ontwikkelopties komen rondom de Knoop Leiden-West naast het al gevestigde Leiden Bio Science Park, op Valkenburg en in het Flora Holland gebied. Er wordt een '071 as' zichtbaar, een corridor tussen het spacepark in Noordwijk en de 'humanities campus' in de Leidse binnenstad. Weinig gebieden in Nederland hebben zoveel kennis en zoveel veelzijdigheid op zo'n klein gebied. Intussen moet de stad zich opmaken voor de volgende ronde in de mobiliteit: een ringstructuur en de scharnierfunctie tussen noordelijke en zuidelijke Randstad op ov-gebied.

- ▶ Leiden zal zich samen met Katwijk en in samenhang met Economie 071 inspannen om de nieuwe ontwikkelmogelijkheden aan de westkant van de stad zo goed mogelijk te benutten, met intensief ruimtegebruik.
- ▶ De Leidse Agglomeratiering wordt gerealiseerd.
- ▶ Er is een goed beheersplan nodig om de overlast van de aanleg van de RijnlandRoute voor bedrijven en inwoners tot een minimum te beperken. De gemeente zorgt ervoor dat alle relevante partijen tijdig aan tafel komen om te spreken over dit beheersplan.

- ▶ Leiden moet aansluiting vinden bij de snelle ontwikkeling van Hoogwaardig Openbaar Vervoer en light rail netwerken in de Noord- en de Zuidvleugel. Vanuit de nauwe samenwerking van de kennisinstellingen met Den Haag, ligt het voor de hand om te beginnen met light rail naar Den Haag. Ook light rail vanuit Zoetermeer en Alphen is een interessante optie voor het functioneren van de agglomeratie.
- ▶ De verbinding tussen de beide campussen van Leiden – de binnenstad en het sciencepark – behoeft dringend aandacht. Het gaat daarbij zowel om een oververbinding zonder overstap als om een groene wandel- en fietscorridor.
- ▶ De Leidse parkeergeleiding (waaronder PRIS-systemen) en de verkeersgeleiding bij werk aan de weg en bij evenementen, gaat aan de hoogste standaarden van kwaliteit en klantvriendelijkheid voldoen.
- ▶ De fiets is onderdeel van een nieuwe generatie verkeersoplossingen. Daarvoor zijn gastvrije parkeermogelijkheden nodig (met laadpunten voor e-bikes, informatie, kluisjes, toiletten) en doorgaande, veilige fietsroutes. Met name de fietsroute tussen binnenstad en sciencepark (onderdeel van een groene corridor) heeft dringend aandacht nodig.

Duurzaamheid en circulaire economie

In de Parijse klimaatakkoorden van 2015 is de ambitie vastgelegd dat de Europese landen hun broeikasgas uitstoot zeer verminderen. Bouwstenen voor het bereiken van die klimaatneutraliteit op regionaal niveau zijn energiebesparing door isolatie, gebruik van restwarmte en biomassa, warmtepompen en zuiniger brandstofgebruik in het verkeer; overgang naar meer elektrische- en waterstofvoertuigen; gebruik van geothermie; gebruik van groen gas en biobrandstof, zonne- en windenergie. Energieneutraliteit vergt veel technische kennis en een hoge organisatiedichtheid

van wijken en bedrijventerreinen. Naast klimaatneutraliteit is ook de reductie van de afvalstroom en het hergebruik van materiaal een enorme opgave voor het bedrijfsleven.

- ▶ De gemeente vraagt de ondernemers om zelf per gebied plannen te maken voor klimaatneutraliteit en voor reductie van de afvalstroom. De gemeente stimuleert de werkgebieden met het beschikbaar stellen van expertise en met een zeer soepele en snelle vergunningverlening (dan wel vrijstelling) voor elke investering die te maken heeft met duurzaamheid.
- ▶ Er komt een lokaal klimaatfonds, bestemd voor de voorlopers en pioniers die nog met een onrendabele top in hun investering te maken hebben.
- ▶ Bij elke ingreep in de gebouwde omgeving wordt goed overwogen met welke nieuwe technologie rekening moet worden gehouden, van energieopwekking en -opslag tot laadpalen en sensoren.

Leiden een ‘smart city’

Twee invloedrijke trends smelten in dit begrip samen: digitalisering en verstedelijking. Het gaat om de vraag hoe we technologie en digitale toepassingen kunnen inzetten om stad en regio leefbaar en aantrekkelijk te houden ondanks een toenemende verdichting. Door de integratie en koppeling van een grote hoeveelheid data kan slimmer gebruik worden gemaakt van de mogelijkheden van de stad. Een bekend voorbeeld is het gebruik van de lantaarnpaal - de meest fijnmazige gemeentelijke infrastructuur - voor een netwerk van sensoren, van fijnstofmetingen tot verkeersbeïnvloeding. De verwachting is dat, wanneer het concept eenmaal een drempelwaarde heeft bereikt, er een cascade van ‘business proposals’ en ‘start-ups’ gaat loskomen.

- ▶ Gemeente en bedrijfsleven spannen zich ervoor in dat uiterlijk in 2021 heel Leiden over gratis wifi beschikt, zodat bezoekers, studenten en anderen overal – ook in de openbare ruimte – toegang hebben tot snel internet.
- ▶ De gebruiksvoorwaarden voor gratis wifi voorzien in een autorisatie voor de inzet van ‘smart technology’, zodat het innovatieve en bedrijfsmatige rendement van gratis wifi zo groot mogelijk kan worden.

Dynamisch beheer openbare ruimte

Leiden is een dichtbevolkte stad. Dat zal met de verstedelijkingsopgave voor de boeg alleen maar meer worden. Dat betekent bouwen in hoge dichtheden, teneinde nog ruimte over te houden voor groen en openbare functies. Het betekent ook zorgvuldig omgaan met de openbare ruimte. De in Amsterdam ervaren drukte ligt ver buiten het Leidse perspectief. Maar de openbare ruimte is schaars, daarmee kostbaar en vergt permanente aandacht. We pleiten ervoor om die aandacht vooral ‘dynamisch’ te laten zijn: de gebruiksfuncties van de stad veranderen, de bevolking verandert. Over de openbare ruimte moet niet in termen van een eindbeeld worden gedacht, maar meer in termen van tijdelijkheid, aanpassen op gebruiksmogelijkheden die nu actueel zijn maar over een tijd misschien weer niet. Bewoners, bedrijven en overheid moeten permanent met elkaar om tafel gaan om na te gaan waar behoefte aan is en waar mogelijkheden zijn om de gebruiksintensiteit op te voeren zonder kwaliteit te verliezen.

- ▶ Leiden heeft met het ‘t-rex treintje’ een goede ervaring opgedaan met toeristisch eindvervoer. Het paste in het straatbeeld, de inwoners steunden het, de bedrijven. Het is jammer dat de vergunning om bestuurstechnische redenen niet verlengd werd, maar dit kan niet einde verhaal zijn. Wanneer er zich goede kansen voordoen voor nieuwe vormen van toeristisch eindvervoer, rekenen we erop daarover met de gemeente te kunnen praten.

- ▶ Naar Amsterdams voorbeeld moet de druk van toeristische touringcars beheerst worden door tijdelijke haltes en door de inzet van een hostess-service.
- ▶ De vraag naar rustplaatsen voor touringcars en naar nachtparkeren voor vrachtwagens kan wellicht niet goed binnen de grenzen van de gemeente worden opgelost. Met de toenemende gebruiksintensiteit – ook op de bedrijventerreinen – wordt het zoeken naar regionale oplossingen daarmee urgenter.
- ▶ Straatmeubilair zoals openbare laadpalen voor elektrische auto's, bewegwijzering, camera's en andere 'smart technology' gericht op veiligheid, worden onderdeel van het overleg tussen gemeente, bewoners en bedrijven. We verwachten met name veel van digitale informatieborden bij de vier belangrijkste toegangen tot de binnenstad. Op terreinen waar dat kan, wordt het beheer van dergelijke voorzieningen overgedragen aan de ondernemersvereniging.
- ▶ De ambitie blijft om voor het onderhoud van de openbare ruimte in de binnenstad het kwaliteitsniveau A en voor de bedrijventerreinen niveau B te halen.
- ▶ We stellen vast dat er wisselend gedacht wordt over de inrichting van de openbare ruimte in strategische gebieden (station, Lammermarkt, Beestenmarkt, enzovoort). Ook in de tijd veranderen concepten en voorkeuren. In een stad die zo snel verandert, is er veel voor te zeggen om alleen met tijdelijke oplossingen te werken en in beginsel elke tien jaar weer een nieuwe afweging mogelijk te maken.
- ▶ De gemeente steunt ondernemers en bewoners die zelf kwaliteit toevoegen aan het straatbeeld door herstel van historische gevels, muurgedichten en – symbolen en andere culturele uitingen.

Onderwijs en arbeidsmarkt

Leiden wordt steeds meer een bèta-stad. Dat heeft te maken met de blijvende groei van het sciencepark, maar ook in het midden- en kleinbedrijf zijn nieuwe technische start-ups. Dat is een gunstige omstandigheid: de welvaartseffecten van technisch georiënteerde bedrijvigheid zijn groot. Maar goed geschoold personeel is al heel lang zeer schaars. Zo schaars, dat bedrijfsvoering en welvaartsgroei in de problemen komen. Voor Leiden is dat een groot risico. Bovendien is voor een circulaire en klimaatneutrale economie opnieuw veel technische kennis nodig. Daarom is een uiterste inspanning geboden om een breed draagvlak voor bèta-opleidingen te scheppen.

- ▶ **Gemeente en bedrijfsleven werken samen in campagnes en projecten om de aanmelding voor het techniekonderwijs te vergroten, om techniek in te bouwen in de onderwijscurricula en om meer uitwisseling tussen onderwijs en technisch bedrijfsleven te realiseren.**
- ▶ **Internationale bèta studenten worden uitdrukkelijk uitgenodigd om na hun afstuderen een baan te zoeken op de regionale arbeidsmarkt.**
- ▶ **De stad ondersteunt de universiteit in het werven en faciliteren van internationale studenten, onder meer met meer Engels in het dagelijks taalgebruik, een groter Engelstalig cultuuraanbod en een 'welcoming' programma van inwoners en bedrijven voor buitenlanders.**
- ▶ **In het woningbouwprogramma blijft aandacht voor starters en doorstarters.**

De binnenstad: campus en huiskamer van de regio

De binnenstad ontwikkelt zich steeds meer tot een 'hot spot' van de kenniseconomie, met in de zuidelijke binnenstad nu al bijna een kwart van de bewoners als buitenlandse kenniswerker. De thuismarkt van de binnenstedelijke economie verandert door de nieuwkomers: minder niet-dagelijkse goederen, meer daghoreca, meer informatie, meer persoonlijke dienstverlening. Maar opnieuw: succes spreekt niet vanzelf. Met name in de retail en de leisure gaan de veranderingen pijlsnel. Blijvende alertheid is geboden.

- ▶ **Het Programma Binnenstad heeft veel bijgedragen aan de multifunctionaliteit en aan de samenhang van winkels, horeca, cultuur, educatie, wonen en openbare ruimte. Het perspectief van een goed en modern toegeruste maar nog steeds monumentale binnenstad met een grote campus, vergt dat er een opvolgprogramma komt.**
- ▶ **Een flexibele branchering is in een tijd van snelle veranderingen nodig om leegstand en verkamering van bedrijfspanden te voorkomen. Binnen zekere grenzen is uitwisselbaarheid van de functies retail, horeca en dienstverlening gewenst. Dat geldt ook voor 'blurring', de verbinding van horeca en andere functies in een zaak.**
- ▶ **Het strakke gemeentelijke beleid met betrekking tot terrassen, wordt stopgezet. In plaats daarvan komt er een beleid voor zelfsturing door ondernemers, naar analogie van het uitstallingenbeleid. Daarmee wordt de verantwoordelijkheid van de horeca voor zijn omgeving gehonoreerd en worden de ondernemers zelf uitgenodigd om een hoog kwaliteitsniveau te definiëren. De gemeentelijke handhaving neemt de uitkomsten van de zelfsturing als uitgangspunt.**

- ▶ De gemeente blijft zich verzetten tegen supermalls en outletcentra in de westelijke Randstad. Supermalls zijn een te grote bedreiging voor de unieke structuur van multifunctionele binnensteden op korte afstand van elkaar.
- ▶ Het Cultuurfonds heeft sterk bijgedragen aan het contact tussen bedrijfsleven en culturele instellingen. Het klimaat in de stad is er door verrijkt. De aspiraties bij de bedrijven om de culturele kwaliteiten van Leiden aan te jagen en de stad nog mooier te maken, zijn flink gestimuleerd. Er moet gezocht worden naar een nieuwe en even productieve opdracht aan het fonds voor de komende periode.
- ▶ Nog meer dan voorheen, wordt parkeren ingezet als vorm van dienstverlening, met mogelijkheden voor promotieacties en 'customer loyalty' programma's.

Regie en organiserend vermogen

De lezer zal het gemerkt hebben: we geloven zeer in regie door en verantwoordelijkheid bij ondernemers. Wij denken dat het ook hoort bij een hoogopgeleide stad die barst van het talent. De stad heeft met het ondernemersfonds, met een dekkend netwerk van ondernemersverenigingen en met bovenlokale contacten via Bedrijfsleven Rijnland en VNO-NCW Rijnland ook de infrastructuur. Die infrastructuur moet volop benut worden, ook bij de nieuwe opgaven voor 2018-2022. Het komt nog steeds te vaak voor dat de gemeente zelf een initiatief neemt en het bedrijfsleven daar achteraf – in de inspraak – op laat reageren. De volgorde zou anders moeten zijn: de gemeente geeft randvoorwaarden, geld en expertise mee en laat de ondernemers zelf een plan uitwerken. Natuurlijk zal dat niet altijd soepel gaan; maar in de hedendaagse participatie-agenda moet het om meer gaan dan 'leuk meedoen'. Het gaat om echte verantwoordelijkheidsdeling en dat vergt investeringen en vertrouwen.

- ▶ De gemeente gaat als vastgoedeigenaar participeren in het ondernemersfonds. Het gemeentelijk vastgoed zit vooral in de sectoren sport en cultuur en juist die sectoren zouden gebaat zijn bij een vaste financiële structuur op basis waarvan samen met het bedrijfsleven lange termijn plannen gemaakt kunnen worden die de aantrekkelijkheid van de stad voor ondernemers, bewoners en bezoekers vergroten.
- ▶ De gemeente bekijkt bij elk beleidsterrein en bij elk initiatief dat de economie raakt, systematisch of en hoe de regie bij het bedrijfsleven kan worden gelegd. De gemeente draagt daartoe faciliteiten aan en stelt voorwaarden als het gaat om draagvlak en kwaliteit.

Tenslotte

Wij begonnen dit manifest met de vaststelling dat het goed gaat met de stad. Dat is niet vanzelf gegaan. Vijftien jaar geleden telde Leiden weinig ondernemers, werd de winkelfunctie bedreigd, liep de regio met een boog om de stad heen en was de verhouding tussen overheid en bedrijfsleven bij voortduring geladen. Die tijd is voorbij. Leiden is een geloofwaardige partner in de kenniseconomie voor de grote steden in de Randstad, heeft een grote aantrekkingskracht op jongeren en op 'internationals', toont een groot aanpassingsvermogen aan de snelle economische veranderingen en is weer op weg om de economische motor van noordelijk Zuid-Holland te worden, en de sfeer tussen overheid en bedrijfsleven is enorm verbeterd. De zelforganisatie en de eigen investeringsmogelijkheden van de ondernemers hebben daar flink aan bijgedragen. Het is de moeite waard geworden om niet tegenover, maar naast de overheid te gaan staan. Die trend moet worden voortgezet en uitgebouwd, ook nu de stad met nieuwe thema's als duurzaamheid, 'smart city', internationalisering en de Omgevingswet weer voor nieuwe uitdagingen komt te staan. Ons pleidooi voor verantwoordelijkheid en regie bij ondernemers betekent niet dat de overheid in een passieve rol kan gaan staan, integendeel. Sterke partners maken het elkaar druk en halen het beste uit elkaar. Een sterke overheid en een sterk bedrijfsleven, Leiden heeft ze allebei nodig.

Dit Manifest wordt ondersteund door:

BV LEIDEN
Erna Kortlang

LEIDEN BIO SCIENCE PARK
Harry Flore

**CENTRUM
MANAGEMENT
LEIDEN**
André Veenboer

**SAMENWERKENDE
BEDRIJVENTERREINEN I.O.**
Willem-Jan Zirkzee

VNO-NCW RIJNLAND
Jan Versteegh

CONTACTGEGEVENS

Vragen en opmerkingen graag sturen naar
Winde Ponsioen (Stichting Ondernemend Leiden) info@ondernemendleiden.nl,
Erwin Roodhart (Centrum Management Leiden) erwin@centrumvanleiden.nl
of Laura van Klink (VNO-NCW Rijnland) klink@vno-ncwwest.nl

**Dit manifest is een uitgave van Stichting Ondernemend Leiden
en wordt ondersteund door:**

BV Leiden, Centrum Management Leiden, Leiden Bio Science Park,
Samenwerkende Bedrijventerreinen i.o. en VNO-NCW Rijnland.